

A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák

A gyermekkori bűnözés – és a büntethetőségi korhatár kérdése – az elmúlt időszakban a büntetőpolitika és a büntetőjog egyik legtöbbet elemzett, vitatott kérdésévé vált. Az Országos Kriminológiai Intézet kutatói az elmúlt években több kutatásban, nemzetközi vizsgálatban és tanulmányban elemezték a gyermekkori (14 éven aluli) elkövetők és a 14-18 éves fiatalkorú bűnelkövetők helyzetét Magyarországon és Európában. Jelen tanulmány (a korábbi kutatások eredményeit is felhasználva) arra keresi a választ: tényleg a legfontosabb kérdéseket tesszük-e fel akkor, amikor a büntethetőség alsó korhatáráról és a jogkövetkezmények szigorított rendszeréről vitatkozunk?

A büntethetőségi korhatár az elmúlt évtizedekben (gyakorlatilag az 1961-es büntetőjogi novella óta) a büntetőjog szent Gráljává vált. Pró és kontra számos dolgozat érvel(t) a korhatár felemelése/leszállítása mellett¹, de a szerzők alapvetően egyetértenek abban, hogy kiemelkedő fontosságú büntetőpolitikai kérdésről van szó, ami nem csak (vagy nem elsősorban) a statisztikát befolyásolja. A korhatár leszállítása mellett érvelők szerint a „kis szörnyetegek”² büntethetőségével tulajdonképpen társadalompolitikai döntés születne, amelyet a közvélemény és a politikai aktorok többsége is támogat.³ Az ellentábor véleménye szerint viszont a gyerekeknek nincs helyük a büntető igazságszolgáltatási rendszerben, ettől ugyanis idegenek azok a reakciók, kezelési módok, technikák, amelyek ezeknek a gyerekeknek az esetében (meggyőződésük szerint) hatékonyak, sikeresek lehetnek.

1 Vavró István: A gyermek- és fiatalkorúak „bűnözésének” néhány kérdése. Család, Gyermek, Ifjúság, 2000/3.

2 Szemán László: Kis szörnyetegek. Gyilkos leánykák, gyilkos fiúcskák. B.U.S. Press, Budapest, 2004
3 Nieto Mercedes: Mindannyian kudarcot vallottak – bűnelkövető gyermekkoriak hányódása a gyermekvédelem labirintusában. Család, Gyermek, Ifjúság, 2003/4., 23–31. o.

A büntethetőségi korhatár narratívája mára a „konzervatív büntetőpolitika kontra helyreállító igazságszolgáltatás” harcban is jelentős állásokat épített ki magának, nem hagyva kétséget afelől, hogy a korhatár leszállítása mellett érvelők csak a punitív büntetőjog hívei között kaphatnak helyet. A kérdés igazi hitvitává vált, amelyben a szembenálló felek meggyőződésük szerint használják fel ugyanazokat az adatsorokat, statisztikai táblákat érveik alátámasztására.

Vitathatatlan, hogy a gyermekkor kérdése egyedülálló módon képes relativizálni egyes jogdogmatikai fogalmakat (felelősség, beszámítási képesség, prevenció, szankció stb.), illetve magának a büntető anyagi és eljárási jognak a határait is. Fiatalkorúak esetén a jogalkalmazók eddig is jellemző módon lemondtak a büntetőígényről⁴, a büntethetőségi korhatár leszállításával pedig várhatóan még több „alternatív elemmel” bővülne a szankciórendszer. Ezek egy része vélhetően nem is lenne valós szankciónak tekinthető, sokkal inkább olyan büntetőjogi jogkövetkezménynek, amelynek végrehajtására az igazságszolgáltatás rendszerén kívül kerülne sor (például a szociális vagy gyermekvédelmi ellátórendszerben). Ezzel a hipotézissel rögtön önellentmondásba keveredtünk. A gyermekkor büntetőjogi határának leszállítása csak látszólag szolgálja a klasszikus, punitív büntetőpolitika érdekeit? A büntethetőségi korhatár körüli vita tisztázása tehát a büntetőjog dogmatikai fundamentumaiban keresendő? A büntethetőségi korhatár megváltoztatása kapcsán felmerült kodifikációs technikák mennyiben relativizálják a dogmatikai alapelveket?

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumban folyó büntetőjogi kodifikációs munka egyik legtöbbet vitatott (és a közvélemény számára is transzparens módon megjelenő) reformterve a büntetőjogi felelősség alsó korhatárának leszállítása 12 évre, egy olyan jogtechnikai megoldással, amely ezen a területen eddig ismeretlen volt Magyarországon. A common law országaiban megszokott megdönthető vélelem hazai alkalmazására ez idáig ezen a területen nem volt példa. A 12 év (és más jogterületeken a 14, 16, 18 év) megdönthetetlen vélelem-

4 A vádelhalasztás, próbára bocsátás arányáról fiatalkorú elkövetők esetén lásd Fülöp Ágnes – Nagy Emese: Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 42. OKRI, Budapest, 2005, 302–327. o.

ként (praesumptio iuris et de iure) működik. Ez egyik oldalról megkönnyíti a jogalkalmazók munkáját, hiszen nem igényel bizonyítást, mérlegelést, szakértői bizonyítást. Másik oldalról viszont súlyos kérdéseket vetett fel – különösen olyan nagy társadalmi vitát kiváltó esetekben, ahol az elkövető csak néhány héttel, nappal korábban töltötte be a 14. életévét/vagy maradt büntetlen a kiskorúsága miatt (lásd Simek Kitti-ügy). Ezeknek a kérdéseknek egy része természetjogi jellegű (a bizonyítás és mérlegelés kizárása a beszámítási képességet mint a büntetőjog egyik fundamentumát relativizálja), másik részük igen praktikus, ha úgy tetszik, jogpozitivisták természetű: a magyar jogrendszerben alkalmazott, életkorral kapcsolatos szabályok teljességgel inkohereusak, nem nyújtanak egységes reakciókat és jogkövetkezményeket a különböző jogágakhoz tartozó kérdéseknél. Így például: a büntetőjogban különösen védett korhatárok: 12, 14, 16, 18 év. Polgári jogi jogképesség határai: 14, 16 és 18 év. Vétőképességi határok: 14 és 18 év. Mérlegelési határok (beszámítási képességnél, büntetőjogban): 21 és 24 év. Gyermekvédelmi korhatár: 18 év. Ha például egy 16 éves gyerek házasságot köt, akkor polgári jogi értelemben felnőtté válik, de a büntetőjogi tényállások egy része (például tiltott pornográf felvétellel való visszaélésnél elkövetői és sértetti oldalon/emberrablás és emberkereskedelemben sértetti oldalon) és a gyermekvédelmi törvény szerint ő még gyermek.

„Őrüлт beszéd, őrüлт beszéd: de van benne rendszer”. S valóban: ebben az inkohereus rendszerben szilárd pontként állt az életkorok megdönthetetlen vélelme, amely a jogszabályok alkalmazását (valamennyi jogterületen) automatikussá tette. A rendszer egyik sarokpontja (a vétőképesség) most meginogni látszik, hiszen a tervek szerint a bírósági jogalkalmazás során, mérlegelés tárgya lesz a gyermekkorú elkövető beszámítási képessége, azaz büntethetősége.

Kérdés, hogy a megdönthető vélelem (praesumptio iuris) alkalmazása mennyiben fogja – a jelenleg is eltérő, horroribile dictu ellentmondásos – joggyakorlatot tovább polarizálni. Az igazságszolgáltatási rendszerben (de ez elmondható a szociális ellátórendszerre is) kevés az olyan szakember, akik a beszámítási képesség eldöntésénél szakértői minőségükben segíthetnék a bíróságok munkáját. A gyermekpszichológusok

és pszichiáterek, a kompetens igazságügyi orvos szakértők száma tragikusan alacsony. A megismerhető bírósági iratokból az derül ki, hogy a szakértői vélemények igen gyakran ellentmondásosak.⁵

Nincs jelenleg olyan protokoll vagy az állásfoglalások kibocsátásánál alkalmazható egységes rendszer, amely a szakértői véleményeket nem szakember (tehát például a bíró) számára összehasonlíthatóvá, szakmai szempontból értékelhetővé tehetné. A bíróságok jelenleg sincsenek felkészítve (képezve) arra, hogy mely szakértőtől milyen szakértői véleményt hogyan értékelhetnek (de arra sem, hogyan kérdezzenek az egyes tudományterületek képviselőitől). Így például gyakran fordul elő, hogy pszichológus szakértőtől (már a természettudományokban sem értékelhető) százszázalékos bizonyossággal kimondott szakvéleményt kérnek. Például: „Mondja meg, hogy a sértett tényleg áldozatává vált a vádiratban szereplő cselekménynek?” A szakértők többsége az ilyen és ehhez hasonló eldöntendő kérdésekre nem tud válaszolni. „Csak” valószínűségekről tud nyilatkozni.

Mindezek alapján felvetődik a kérdés: a bíróságok és az igazságügyi szakértői rendszer fogyatékoságai nem teremtenek-e precedensjogot, és idézik elő – *summum ius summa iniuria* – a beszámítási képesség totális relativizálását. A szakértői véleményeken alapuló rendszer visszaélésekhez, a bíróságok felkészületlensége (az életkorhoz köthető beszámítás értékelésében, mérlegelésében) a törvény előtti egyenlőség alapelveinek sérüléséhez vezethet.

Mindezek alapján aggályosnak tekinthető a minisztérium (jelen tanulmány készítésekor megismerhető) reformterve, és joggal vetődik fel a további kérdés: mennyiben szolgálja az elkövetővé váló gyermek érdekeit, és mennyiben aggályos gyermekvédelmi szempontból a büntethetőség alsó korhatárának leszállítása, illetve megdönthető vélelemmé alakítása.

⁵ A Kocsis Franciska-ügyben például az elkövetéskor büntethető életkorú M. Viktória esetében a szakértői vélemények a „*beszámíthatatlan*” és a „*teljességgel beszámítható*” közötti skálán mozogtak, míg végül a bírónó dodonai döntést hozva, a vádlottat „*közepesen beszámíthatónak*” minősítette.

Gyermekvédelmi szempontok a gyermek- és fiatalkorúak büntetőjogában

A büntetőjog szociálpolitikai aspektusai a fiatalkorúak büntetőjogában egyértelműen dominánsak. A fiatalkorúak reszocializációja mint „gyermekvédelmi alapelv” jelenik meg a hatályos magyar büntetőjogban is, hasonlóképpen a „büntetés” – a Btk. fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó fejezetében definiált – céljához.

A hatályos szabályozás legnagyobb értéke, hogy a fiatalkorúakra vonatkozóan a felnőttekétől eltérő, a speciális prevenciót, a nevelést és a társadalmi beilleszkedést elősegítő szabályokat tartalmaz. A Btk. VII. fejezetének szabályai elsősorban a szankciók tekintetében különböznek, amely eltérések dogmatikai alapja a büntetés 108. §-ban meghatározott célja. Az általános részben a 37. § valamennyi elkövetőre irányadóan jelöli meg a büntetés célját, és ehhez képest a maiore ad minus tér el a 14-18 évesekre vonatkozóan a 108. §. Tagadhatatlanul szerencsésebb lenne az a megoldás, amely a Btk. általános részi meghatározásainak primátusát érvényben hagyva a törvénykönyv valamennyi fejezetére nézve. Ezt legkönnyebben a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok külön törvénykönyvbe rendezésével lehetne elérni. A jelenlegi dogmatikai rendszerben is érvényre juthatnak azonban az alapvető szociálpolitikai/ ifjúságpolitikai, nota bene gyerekvédelmi megfontolások. Így például hogy a büntetőeljárás folyamán a fiatalkorú érdekében kezdeményezni lehet óvó- és védőintézkedések elrendelését, vagy akár a fiatalkorú nevelését, gondozását, felügyeletét elmulasztó személlyel szembeni intézkedéseket. Ebből a szempontból aggályosnak gondolom, hogy a pártfogó felügyelet elrendelésével a gyermekjóléti szolgálat, illetve a családsegítő központ munkája véget ér, és így a gyerekvédelmi-igazságszolgáltatási rendszer közötti együttműködés, az egymást kiegészítő/erősítő közös munka nem valósulhat meg.

Nemzetközi tendenciák

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerét vizsgálva két alapvető irányzatot találunk Európában: az egyik a nevelési modell, a másik az igazságszolgáltatási modell. Az előbbi az el-

követő személyiségére koncentrálnak, és annak átnevelését, rehabilitációját tűzi ki célul; ennek megfelelően a szankciórendszerében olyan intézkedéseket és büntetéseket találunk, amelyeket egy speciális fiatakorúak bírósága szab ki a tettes személyiségének javítása céljából, előre meg nem határozott tartamban, és amelyet a legsúlyosabb esetekben egy büntetés-végrehajtási helyen vagy javító-nevelő intézetben fogatosítanak.

A másik, az igazságszolgáltatási modell, eredeti formában Edwin M. Schur 1973-ban kiadott *Radikális be nem avatkozás* című könyvében jelent meg. Koncepciója szerint a tett áll a középpontban, nem pedig a tettes személyisége, ezért a büntetés sem a rehabilitációra koncentrálnak, hanem a fiatalok elkövető társadalomba való reintegrálására. Ennek megfelelően a szankció arányos az elkövetett cselekmény súlyával, határozott tartamú, szabadságelvonást pedig csak végső esetben szabnak ki.⁶

A nevelési modellt korábban Európa több állama is alkalmazta, ma azonban csak Belgiumban és Görögországban lelhető fel ez az irányzat, mivel a hetvenes évek végétől jelentős támadások érték költségessége, valamint paternalisztikus, önkényes és kevésbé hatékony volta miatt. Az igazságszolgáltatási modell legtipikusabb példája Anglia és Wales és Hollandia; míg a többi európai országban a különböző irányzatok, iskolák és modellek keveredését találjuk jóvátételi, szociális és terápiás elgondolásokkal, ami egyfajta „kiegyensúlyozott igazságszolgáltatási” modell irányába mutat.

Az elmúlt néhány évben a modernizáció szele söpört végig az európai országok igazságszolgáltatási rendszerén, érintve a gyermek- és fiatakorúakra vonatkozó rendelkezéseket is. 1988-ban Ausztria és Olaszország kezdte a sort, ambiciózus reformokkal, őket követte 1990-ben Németország, 1991-ben Anglia és Wales (ahol folytatták a reformokat 1994-ben és 1998-ban), 1995-ben Hollandia, 1997-ben Finnország, 1999-ben Portugália és Svédország, majd végül 2000-ben Spanyolország és 2001-ben Írország. 2001-ben a görög legfelső bíróság is arra szólította fel a törvényhozást, hogy modernizálja a fiatalokra vonatkozó büntetőnormákat.

6 E két iskolában az általános büntetőjog tudomány pozitívista és klasszikus irányzatainak alapvető vonásai is felismerhetők.

A reformok a legtöbb országban hasonló területeket érintettek és hasonló formában jelentek meg:

- a szabadságvesztés-büntetést csak különleges, végső esetben alkalmazzák, a hosszú idejű szabadságelvonást lehetőség szerint mellőzik,
- szélesítik a nem szabadságelvonás tartalmú intézkedések és büntetések skáláját,
- diverziós és mediációs metódusokat építenek be a rendszerbe,
- különleges figyelmet fordítanak az áldozat kártalanítására és a bűncselekmény előtti állapot helyreállítására,
- helyi és nemzeti szinten is különböző (állami és civil-) szervezeteket és intézeteket hoznak létre, amelyek célja a bűnelkövetővé váló gyermekkel, fiatallal történő foglalkozás.

Ezzel párhuzamos tendenciaként több európai országban is megfigyelhető (Németország, Franciaország stb.), hogy a gyermekek, fiatalok által elkövetett bűncselekmények egyre nagyobb figyelmet kapnak, és ezzel összefüggésben olyan „stratégiai csomagok” születnek az ifjúsági kriminalitás megfékezésére, leküzdésére, amelyek az ismertetett büntetőpolitikai, nemzetközi jogi követelményekkel⁷ ellentétesek. Így például:

- a fiatalok büntető jogszabályainak restriktív jellegű alkalmazása,
- a büntetési módok és tételek súlyosbitása,
- ezek kiterjesztése a 14 éven aluli korosztályra,
- a szabadságelvonással járó büntetőítéletek arányának növelése.

Előtérbe kerül a szabadságelvonás, a társadalmi izoláció, amelyben az elkövető elsősorban a tette által okozott kár mértékét fogja érezni, praktikusán abból a tényből, hogy milyen hosszú időre „vonják ki őt a forgalomból”. Ezekkel a reformtervekkel a jogalkotók így feladják azt az irányt, amely – az alternatív büntetési lehetőségek igénybevételével – inkább a társadalmi cselekvés képességeinek fejlesztésével és a belátással törekedett a bűnelkövető fiatal helyes útra terelésére, és kevésbé a hagyományos megtorló jellegű büntetéssel.

⁷ Lévay Miklós: Az Európa Tanács R(2003) 20. számú ajánlása a fiatalok bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. In: Ligeti Katalin (szerk.): Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára. KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest, 2005. 517–529. o.

Oly mértékig, hogy ezt általánosan a gyermekek korosztályára is kiterjeszteni szándékoznak, és növelni tervezik a zárt intézeti férőhelyek számát.

Ezek a folyamatok nemcsak a gyermekkorúakra nézve fenyegetőek, hanem a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatásban (nemzetközi dokumentumokban, így például az Európa Tanács 20/2003. ajánlásában) tapasztalható pozitív elmozdulást is negligálhatják.

Azokban az országokban, ahol létezik a fiatalkorúak bűncselekményeinek elbírálásához önálló alapot adó fiatalkorúak büntető törvénykönyve és külön fiatalkorúak bírósága, az igazságszolgáltatásban pedig már létjogosult az alternatív büntetés gondolata, kedvezőbb a helyzet, mint azoknál az országoknál, ahol a resztoratív technikák marginális szerepet játszanak. Ahol a fiatalkorúak ügyeinek elbírálásában győzött a szociálintegratív szemlélet a megtorlás felett (lásd Németország, Hollandia, Belgium stb.), ott az életkor leszállításával a büntetőjog látókörébe kerülő gyerekeknek van reális alternatívájuk arra, hogy elkerüljék a fiatalkorúak „hagyományos szankciórendszerét”. A társadalom azonban (érthető módon) meg akarja védeni magát, ezért politikusait küldi csatába, és nem figyel oda eléggé (mert nem szolgálja közvetlenül az általános biztonság iránti igényét) a szakszerű érvekre.

Csak néhány a gyermekvédelmi, szakmai dilemmákból:

- Mennyiben ellentétes az *ENSZ gyermekjogi egyezményével*, ha növekvő számú gyermeket emelnek ki családjából saját felröható magatartására (azaz bűnelkövetésre) hivatkozva?
- Mennyiben tud megfelelni Magyarország a gyermekjogi konvenció azon rendelkezésének, hogy ha a gyermeket ki kell emelni a családjából, akkor az állam különleges védelmére és segítségére jogosult? Garantáltak-e ebben a körben azok a speciális (segítő) programok, kezelési lehetőségek, amelyek a későbbi, ismételt elkövetővé válás megelőzésében – a nemzetközi tapasztalatok szerint⁸ – hatékonyak lehetnek?

⁸ Marvin E. Wolfgang: Abolish the Juvenile Court System. California Lawyer, 11/1982., pp. 12–13.; Csemáné Váradi Erika – Lévy Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jog-összehasonlító szempontból. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002/1., 12–27. o.; Recommendation No. R(87) 20 on social reactions to juvenile delinquency.

- Szavatolható-e a konvenció 40. cikke 3. pontjának érvényesülése a büntethetőség korhatárának leszállítása esetén is, azaz hogy minden lehetséges és kívánatos esetben a gyermek ügyét bírói eljárás mellőzésével kell kezelni, oly módon, hogy a törvényes garanciákat és emberi jogokat teljes mértékben be kell tartani?
- A konvenció 40. cikkének 4. pontja kimondja, hogy a gyermekeknek jólétüknek megfelelő, valamint helyzetükhöz és az elkövetett bűncselekményhez mért elbánást kell nyújtani. Mennyiben garantáltak mindezek jelenleg, és mennyiben lesz az a büntethetőségi korhatár leszállítása után megnövekedett fiatalokú népesség esetén?
- A *pekingi szabályok* kimondják, hogy a gyermek elválasztása a szülőtől csak akkor történhet meg, ha az eset körülményei ezt a súlyos lépést nyilvánvalóan igazolják. Ennek a követelménynek mennyiben felel meg a jelenlegi rendszer, és mennyiben lesz képes figyelembe venni ezt a gyermekvédelmi elvet az igazságszolgáltatási rendszer a büntethetőségi korhatár esetleg leszállítása esetén?
- A *rijádi irányelvek*ben foglalt követelmény teljesítésére, amely szerint „*a fiatalokú bűnözés megelőzése az egész társadalom erőfeszítéseit kívánja meg*”, mennyiben nyílik jobb lehetőség az igazságszolgáltatás keretében, mint a gyerekvédelmi rendszerben?

Az említett dilemmák a releváns nemzetközi dokumentumok rendelkezéseire hivatkozással kérdőjelezik meg a büntethetőségi korhatár esetleges magyarországi leszállítását. A gyermekvédelmi aggályok természetesnek vehetők, hiszen a szociális ellátórendszer alapelve, kiindulópontja a primer megelőzés, miszerint jobb megelőzni, mint büntetni, és ezért szorgalmazza a „szocializációs műhelyek” működési feltételeinek megteremtését, fejlesztését a gyermekek igazságszolgáltatási rendszerbe „átáramoltatása” helyett.

Határozott érvek szólnak amellet, hogy először a fiatalokra vonatkozó szabályozást és intézményrendszert kellene megreformálni, párhuzamosan a gyermekvédelmi szektor személyi, tárgyi erőforrásainak megerősítésével és a két szektor közötti együttműködés támogatásával.

Mindennek igazolásaként hivatkozom a korábban már citált 2003-as ET-ajánlásra, amely a „*fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer*” kategóriáját széles értelemben használja, a fiatal korosztályok bűnözésével foglalkozó valamennyi intézmény gyűjtőneveként.⁹ Így a rendszer részei a fiatalkorúak bírósága mellett a rendőrség, az ügyészség, a pártfogói szolgálat, a büntetés-végrehajtási intézmények. A rendszer szorosan együttműködik az olyan kapcsolódó intézményekkel, mint az egészségügyi, nevelési, szociális és jóléti szolgálatok, valamint nem kormányzati szervezetekkel, így az áldozat- és tanúvédelmi szervezetekkel. Az ajánlás kommentárja hangsúlyozza, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszert nem tekinthetjük független és más szervezetektől elkülönülő egységnek. Sokkal inkább a fiatalkori bűnözéssel foglalkozó, egymással kölcsönhatásban lévő intézmények, beavatkozási módok egyikének, amelyek körébe tartoznak például a gyermek- és fiatalkori bűnözés kockázatával kapcsolatos megelőzési intézkedések.

Mindennek értelmében Magyarországon kívánatos lenne a gyermekvédelmi jelzőrendszer fejlesztése. Ebben a kérdéskörben a megelőzés két szférája (generális/speciális) közötti distinkció az igazságszolgáltatás és a gyerekvédelmi rendszer közötti különbségtételként is megjelenik. A speciális prevenció megvalósítására alkalmas gyerekvédelmi rendszer és a generális prevenciót hitelesen képviselni tudó igazságszolgáltatás nem versengő értékeket képvisel, sokkal inkább együttműködésre hivatottak. Ezt mondják ki a Gyvt. jelzőrendszert szabályozó rendelkezései, a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és a 13/2002. rendőr-főkapitányi utasítás is.

Az együttműködés jegyében 2003. július 1. óta a megyei és a fővárosi gyámhivatalok koordinálják a Gyvt. 122. §-a alapján a bűnelkövetés és a bűnisméltés megelőzését célzó programok indítását a veszélyeztetett gyermekek, valamint a bűncselekményt elkövető, de nem büntethető és a büntetőeljárás alá vont gyermekek számára. Széles körű tevékenységük keretében együtt kell működniük a helyi önkormányzatokkal, civilszervezetekkel, gyermekjóléti szolgálatokkal, oktatási in-

⁹ Az ajánlás bővebb elemzését lásd Lévay Miklós: i. m. 517–529. o.

tézményekkel, a pártfogó felügyelői szolgálattal, ügyészséggel, rendőrséggel, drogmegelőzést, illetve drogrehabilitációt végző intézményekkel. Ennek érdekében a gyámhivatalok számos együttműködési megállapodást is kötöttek.

A Gyvt. 122. § (3) bekezdése előírja a megyei gyámhivataloknak, hogy évente elemezzék a megyében a gyermekkorú, illetve a fiatalkorú bűnelkövetés helyzetét, és értékeljék a bűnmegelőzési tevékenységet. Ezen összegzés ismertetése és a bűnmegelőzés érdekében elvégzendő feladatok megvitatása céljából a bűnmegelőzésben érintettek részvételével megyei egyeztető tanácskozást kell tartani.

Kezelési modellek¹⁰

Fiatalkorúak bírósága

Jogtörténeti munkák¹¹ tanúsága szerint 1899-ben, először az Egyesült Államokban hoztak létre elkülönült igazságszolgáltatási fórumot a fiatalkorú elkövetők számára (*Chicagoan Juvenile Court*). Az Egyesült Államokban mind a mai napig nagyon eltérő az egyes tagállamok gyakorlata, de mindenhol van elkülönült bíróság (vagy kollégium), ügyészség és pártfogó felügyelői rendszer. A különbségek főként abból adódnak, hogy bár fő szabály szerint a fiatalkorú elkövető esetében a fiatalkorúak bírósága jár el, vannak olyan bűncselekménycsoportok (általában a kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmények), amelyek minden esetben rendes bíróság hatáskörébe tartoznak.

A fiatalkorúak tekintetében elkülönült anyagi jogi szabályozást először Európában (1905-ben Hollandiában, illetve 1908-ban az Egyesült Királyságban) fogadott el a törvényhozás. Az eljárásjog tekintetében ugyanezen időszakban kezdett elkülönülni a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó joganyag (1912: Belgium, Franciaország; 1908: Németország).

---

¹⁰ A 4. fejezet elkészítéséhez felhasználtam az UNICEF firenzei kutatóintézetének „Child-inclusion” elnevezésű kutatási programjának zárójelentését. A jelentés angol nyelven elérhető a <http://childinclusion.istitutodeglinnocenti.it> oldalon.

¹¹ Michel van de Kerchove: Des mesures répressives aux mesures de sûreté et de protection. Ré exions sur le pouvoir mystificateur du langage. *Revue de Drois Pénal et de Criminologie*, 4, 1976–1977, pp. 245–279.

Az alaki és anyagi jogi szabályok elkülönülése már a kezdetektől minőségi változást hozott a fiataikorú elkövetőkkel való foglalkozásban. A rehabilitációs szemlélet következtében a fiataikorú megváltoztatása, visszavezetése a társadalomba, a tanulási képességek növelése és a bűnelkövetővé váló fiatal mind teljesebb körű rehabilitációja volt a cél. A jóléti államok, a nemzetközi emberi jogi és gyermekjogi charták voltak a legerősebb bázisai ennek a kriminológiai irányzatnak. A múlt század hatvanas–hetvenes éveitől kezdve jelentős változások történtek, amit egyrészt a demográfiai folyamatok, másrészt a gazdasági, szociális, kulturális átalakulások indukáltak: növekvő migráció, bűnözés, financiai megszorítások az állami szerepvállalással érintett valamennyi területen. A rehabilitációs modell naivitásnak tűnt, egyfajta „*morális pánik*”¹² és ennek következtében egyre punitívabb szemlélet vált uralkodóvá. A fiataikorú elkövetők szempontjából ez azt jelentette, hogy egyre fontosabb lett a kezelésük, és a múlt század végére szinte valamennyi európai állam elkülönült büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat hozott létre (Olaszország: 1988, Anglia és Wales: 1988–1989, Németország: 1990, Belgium: 1994, Hollandia: 1994–1995 stb.). Ez az esetek döntő többségében elkülönült bírósági szervezetrendszer létrehozását is jelentette.¹³

Európában (szervezetileg és/vagy az eljáró bíróság összetételében) elkülönült fiataikorúak bírósága működik Belgiumban, Dániában, Hollandiában, Írországbán, Franciaországban, Németországban, Olaszországban és Skóciában.

Angliában és Walesben fiataikorúak esetén három hivatásos bíróból álló tanács jár el. Nincs külön bíróság.

Dániában a rendes bíróság jár el fiataikorú elkövető esetén is, azonban a speciális anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat alkalmazva. Az eljáró bíró mellett ezekben az esetekben közvetlenül részt vesz az eljárásban a gyermekjóléti szolgálat képviselője is. A döntést a bíróból és a gyermekjóléti szolgálat képviselőjéből álló külön tanács hozza meg.

12 Josine Junger-Tas: Will the Juvenile Justice System survive? *European Journal on Criminal Policy and Research*, June 1994, pp. 76–91.

13 Itt kell megjegyezni, hogy azért van egy abolitionista mozgalom is – főként az Egyesült Államokban. Barry C. Feld: *Criminalizing the American Juvenile Court*. In: R. Rodney (ed.): *Criminal Justice Research*, 18. Chicago, Chicago University Press, Chicago, 1993

Franciaországban háromlépcsős a fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszere. 1) Kisebbsúlyú cselekményeknél a rendes bíróság rendszerében egyesbíró jár el; 2) Nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményeknél egy városi/kerületi bíróból és két ügynevezett *assesseurs*-ből álló tanács jár el; 3) A leg-súlyosabb (élet elleni, nemi erkölcs elleni stb.) cselekmények esetén a *Cour d'Assises des mineurs* jár el mint speciális fiatalok bírósága.

Írországban egyetlen elkülönült fiatalok bírósága működik Dublinban, amely a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető fiatalok esetén jogosult eljárni. Minden egyéb esetben a városi, kerületi bíróságokon működő „fiatalok büntető kollégiuma” dönthet.

Németországban a *Jugendgericht* jár el fiatalok bűnelkövetők esetén. A német rendszer annyiban speciális, hogy el van választva egymástól a büntetőjogi szankciót alkalmazó fiatalok bírósága (*Jugendgericht*) és a rehabilitációs, nevelési célú jogkövetkezményt foganatosító *Vormundschaftsgericht* (helyi gyámhivatal).

Skóciában nem külön bíróság dönt a 16 és 18 év közötti fiatalok bűnelkövetők esetében, hanem a rendes bíróság szervezetrendszerén belül hoztak létre egy olyan speciális kollégiumot, amelyet a gyermekkorú (16 év alatti) elkövetők esetén az eljárást lefolytató *Children's Hearing* felügyel.

Igazságszolgáltatáson kívüli (közösségi alapú) jogkövetkezmények

Ebben a modellben a rendőrségnek és az ügyészségnek széles jogosítványai vannak arra, hogy a gyermekkorú, fiatalok által elkövetett ügyet saját hatáskörében intézze el. Hollandiában például lehetőség van arra, hogy a nyomozás megszüntetése után megbeszéljék a szülőkkel az esetet, és minden további jogkövetkezmény nélkül lezárják az ügyet. Ennek azonban általában az a feltétele, hogy a gyermek/család részt vegyen valamilyen támogatói programban. Alapjaiban az 1989-es gyermekgondozási törvény (*Jengdhulpverlening*) és az 1994-ben elfogadott jóléti törvény (*Welzijnswet*) rendezi a gyermekkorúakkal szemben alkalmazható jogkövetkezményeket, amelyeket az állami intéz-

ményrendszeren kívül önkéntes és civilszervezetek végeznek nagyobb arányban. A holland szabályozás további sajátossága, hogy a törvények *expressis verbis* kiemelik a gyermekkorú elkövetőkkel való foglalkozás kriminálprevenációs szerepét.

A jelenlegi holland rendszerben a gyermekvédelmi és gondoskodási tanács felelős a 12 éven aluli elkövetőkért. A 12-17 éves bűnelkövetők esetében már folytatnak nyomozást és büntetőeljárást. 1995. szeptember 1-jéig lehetőségük volt a bíróságoknak arra, hogy a 12-17 éves elkövetők esetében a felnőttekre vonatkozó büntető jogszabályokat, míg a 18-20 éveseknél a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazzák. 1995 óta nincs ilyen mozgásterük a bíróságoknak, a 18 év alatti (és a házasságkötéssel sem nagykorúsított¹⁴) fiatalok esetében a büntető törvénykönyv 77d–77g szakaszaiban foglalt szabályokat kell alkalmazni, vagy a 77h pontban meghatározott alternatív szankciók valamelyikét kell kiszabni.

Ennek megfelelően a 12 évesnél idősebb elkövetőkkel szemben alkalmazható jogkövetkezmények:

- büntett esetén elzárás vagy pénzbüntetés,
- vétség esetén pénzbüntetés,
- (maximum 200 óra tartamban) közérdekűmunka végzés,
- (maximum 200 óra tartamban) a kárt szenvedő fél érdekében végzett munka,
- nevelő programban, kezelésben való részvétel.

A rongálásban, bolti lopásban bűnös gyermek- vagy fiatalkorú elkövetőkkel szemben 1981 óta alkalmazható az úgynevezett HALT elterelés (tHe ALternative), amely 1995 óta a büntető törvénykönyvben is helyet kapott (77e szakasz): *„A nyomozást végző személy az ügyészség tájékoztatásának mellőzésével felhívhatja az elkövetőt a [HALT elterelés] programban való részvételre. Ha az elkövető ehhez hozzájárul, az elkövetett büntetendő cselekménnyel a továbbiakban nem az ügyészség és a bíróság, hanem a gyermekvédelmi és gondoskodási tanács foglalkozik.”*

¹⁴ Egészen sajátos a holland rendszernek az a szabálya, hogy a polgári jogi kódex 233. szakaszában foglalt rendelkezés, amely szerint nagykorúvá válik az a fiatal, aki 18 év alatti de házasságot kötött, a büntetőjog területén is releváns.

A 12 éven aluliak esetében egyáltalán nincs nyomozás, míg a 12 és 17 év közötti bűnelkövetőknél lehetséges a nyomozás, és a rendőrségi nyilvántartás fiatalokkal foglalkozó jegyzékébe is bekerülnek. Ennél a korosztálynál lehetősége van az ügyészségnek arra, hogy saját maga alkalmazzon valamilyen büntető- (javító-nevelő célú) intézkedést az elkövetővel szemben, és az ügy egyáltalán ne kerüljön bíróság elé. Ügyészi szankció lehet: pénzbírság fizetésére kötelezés, az áldozat kártalanítására kötelezés és a megrovás.

Egy másik példa a közösségi alapú szankciók alkalmazására Olaszországré, ahol a büntethetőség korhatára 14 év, de 12 és 14 éves kor között egyfajta korlátozott büntethetőség működik – így ebben a korcsoportban is vizsgálható a bűnösség. Szankcióként nem alkalmazható a 14 éven aluliakkal szemben börtönbüntetés (16 éves korig szintén csak igen korlátozottan), és csak ebben a korcsoportban lehet az ügyészségnek a vádemeléstől elállnia, és saját hatáskörben megrovást alkalmaznia. Olaszországban 1998-tól vált differenciáltabbá a nem büntethetőekkel szembeni jogkövetkezmény-rendszer. Az olasz btk. 97. §-a szerint „*nem büntethető, aki az elkövetés idején nem töltötte be a 14. életévét*”. A 448/88. számú büntetőjogi rendelkezés rendezi a gyermekkorúak szankciórendszerét: a döntés a gyermekkel kapcsolatban álló közösségeknek utalja át, és közvetlenül nem szankcionálja az elkövetőket.

Az olasz rendszer további sajátossága, hogy tartományonként eltérő beavatkozási módokat is kialakíthatnak például alkohol- vagy drogfüggő gyermekeknek (Lásd: *comunità terapeutica educativa per minorenni tossicodipendenti*, CTE), nevelési programokat (*programma educativo*), speciális családsegítési metódusokat dolgozhatnak ki, napközi elhelyezést, szabadidő-szervezést (például *il centro di accoglienza Tingoio per tutti*) végezhetnek. Külön programok címzettjei lehetnek az utcán élő gyermekek, a romák, a kisegítő iskolákba járók, vagy azok, akiknek környezete valószínűsíthetően kapcsolatot tart a maffiával.

További példa az igazságszolgáltatáson kívüli jogkövetkezmények alkalmazására gyermek- és fiatalkorú elkövetők esetén Svédország, ahol a büntetőjogi rendszer 1999-es reformja keretében olyan intézményi átalakításokra is sor került,

amelyben a 12 és 17 év közötti, súlyos bűncselekményt elkövető fiatalok olyan biztonságos intézetekbe kerülhetnek, ahol speciális gondoskodásban, terápiában, programokban részesülhetnek – a börtön helyett.

Az új szankciónem egy meghatározott idejű szabadságelvonást jelent, mégis a treatment (a kezelés) elve domináns, nem az elzárás.

A reform során bevezetett további elvek:

- az elkövetett cselekmény természete és súlya, nem pedig az alkalmazott kezelés szükségessége határozza meg a büntetés időtartamát,
- a fiatalkorú elkövetők integrációja.

Összegzés

Azt a büntetőjogi vitát, hogy szabad-e mereven meghúzni azt a korhatárt, amikor valakit felnőtt korúnak, fiatalkorúnak vagy gyerekkorúnak nevezünk, ez a dolgozat sem tudta eldönteni. Meggyőződésem szerint a kérdést nem akkor tesszük fel jól, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy 12 vagy 14 év legyen-e a büntetési korhatár, hanem akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy mi történik/történjen a büntetendő cselekményt elkövető gyermekkel.

Ahogy a fiatalkorúak és az igazságszolgáltatás viszonyában alapvető jelentőségű pekingi szabályok is fogalmaz, amikor kifejti, hogy miért nem lehet konkrét korhatárok közé szorítani a fiatalkort: *„Nem szabad a fiatalkor alsó határát túl alacsonyan megállapítani. A büntetőjogi felelősség megállapításánál fontos figyelembe venni a fiatal erkölcsi és pszichológiai fejlettségét, hogy vajon antiszociális magatartásáért az elkövetőt ítélőképessége és értelme alapján felelősségre lehet-e vonni. A nem bírói útra terelés a döntéshozatal bármely pontján, illetve szakaszán megtörténhet, amellyel minimalizálni lehet azokat az ártalmakat, amelyek a büntetőeljárás első szakaszában érik a fiatalokat. A nem bírói útra terelés lehet az optimális reagálás akkor, ha a bűncselekmény nem súlyos természetű, és amikor a család, az iskola, vagy más független társadalmi ellenőrző intézmény már reagált, vagy valószínűleg reagálni fog megfelelő és konstruktív módon. Ha bűnvádi eljárásról való elterelésre*

nincs lehetőség, akkor első pillanattól kezdve szavatolni kell a fiatal jogait, és nem lehet vele bűnözőként bánni. Az alkalmazott intézkedéseknek alapvetően a közösségre kell támaszkodniuk, mivel fiatal korban a szülőtől és a közösségtől való elválasztás negatív hatással lehet a szocializációra.”

Véleményem szerint a fiatalkori bűnözés elleni megfelelő reakció olyan aktív megközelítést jelent, amelyben a cél nemcsak a negatív szituációk (defenzív) megelőzése, hanem sokkal inkább a szociális potenciál növelése. Tehát a megelőzést nem szabad csak a fiatalkorúak igazságszolgáltatására korlátozni. Annak a gyermeki jogok tiszteletén, a fiatalok participációjának széles körű érvényesítésén túl a támogató, segítő szolgáltatások, ellátórendszerek megerősítését is magában kell foglalnia.

A bűnmegelőzés legfontosabb eleme a gyermek- és fiatalkorúak körében a veszélyeztetettség, valamint a devianciák kialakulásának megelőzése. Ezt mondja ki az Európa Tanács *A korai pszichoszociális beavatkozás szerepe a bűnelkövető magatartás megelőzésében* elnevezésű, 1996-ban megalakult szakértői bizottság által elfogadott meghatározása is, amely szerint a gyermek- és fiatalkorúak körében a bűnmegelőzés célja nem az adott korosztály által elkövetett bűncselekmények számának csökkentése, hanem a bűnelkövető magatartás megelőzése, a veszélyeztetett és antiszociális gyermekek, fiatalok számának minimalizálása. A gyermekek veszélyeztettségének megelőzésében a legteljesebb és egyben leghatékonyabb módszer nem a bűnmegelőzés, még kevésbé pedig a bűnüldözés (ezek a másodlagos és harmadlagos megelőzésben kapnak szerepet), hanem az elsődleges megelőzés, amelynek hatékonysága elválaszthatatlan a társadalom fejlettségétől, a közoktatási, egészségügyi, szociálpolitikai rendszer kiépítettségétől, elérhetőségétől és ezeknek az alrendszereknek a hatékony együttműködésétől.

Irodalom

Csemáné Váradi Erika – Lévy Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jog-összehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/1.

Feld, Barry C.: Criminalizing the American Juvenile Court. In: **Rodney, R. (ed.):** Criminal Justice Research, 18, Chicago, Chicago University Press, Chicago, 1993

Fülöp Ágnes – Nagy Emese: Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 42. OKRI, Budapest, 2005

Giertsen, Hedda: On Giving Meaning to Murder. University of Torino, May 1991

Herczog Mária – Gyurkó Szilvia: Ártatlanságra ítélve. Gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 43. OKRI, Budapest, 2006

Herczog Mária – Kiss Anna – Gyurkó Szilvia: A gyermekkori deviancia és annak kezelése a hatályos jogszabályi keretek között. Kézirat. OKRI, Budapest, 2005

Hirsch, Travis – Gottfredson, Michael: Rethinking the Juvenile Justice System. In: **Tim Booth (ed.):** Juvenile Justice in the new Europe. Social services monographs, Sheffield, 1991

Junger-Tas, Josine: Will the Juvenile Justice System survive? *European Journal on Criminal Policy and Research*, June 1994

Kerezi Klára – Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM-Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2006

Lascoumes, Pierre: Prévention et controle social. WHO Report, Gèneve, 1977

Lévy Miklós: Az Európa Tanács R(2003) 20. számú ajánlása a fiatal-korú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. In: **Ligeti Katalin (szerk.):** Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005

Miller, Alice: Kezdetben volt a nevelés. Pont Kiadó, Budapest, 2002

Nieto Mercedes: Mindannyian kudarcot vallottak – bűnelkövető gyermekkorúak hányódása a gyermekvédelem labirintusában. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2003/4.

Szemán László: Kis szörnyetegek. Gyilkos leánykák, gyilkos fiúcskák. B.U.S. Press, Budapest, 2004

Van de Kerchove, Michel: Des mesures répressives aux mesure de sûreté et de protection. Réflexions sur le pouvoir mystificateur du langage. *Revue de Drois Pénal et de Criminologie*, 4., 1976–1977

Vavró István: A gyermek- és fiatalkorúak „bűnözésének” néhány kérdése. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2000/3.

Wolfgang, Marvin E.: Abolish the Juvenile Court System. *California Lawyer*, 11/1982.